

ÇAN AĞZINDA YER ALAN BİRKAÇ ESKİCİL ÖGE

Burçin ÖZDEMİR*

Özet

Ağız araştırmaları; ölçünlü dilde var olmayan sözcüklerin tespiti, unutulmaya yüz tutmuş eski Türkçe sözcüklerin yeniden canlandırılması, ağız özelliklerinin derlendiği çevrenin tarihî ve etnik yapısı hakkında fikir yürütülebilmesi açısından önemli bir yere sahiptir.

Bu makalede; Divanü Lügati 't-Türk 'te yer alan, Çanakkale ili Çan ilçesinde aynı biçimde veya türevleriyle tespit edilen sözcükler; Derleme Sözlüğü 'ndeki anlamlarıyla birlikte incelenmiştir. Çalışma, Derleme Sözlüğü 'ne katkı sağlama amacının yanında derlenen sözcüklerin tarihî metinlerden tanımlanması ve değişim sürecinin açıklanmasına da hizmet etmektedir. Çan ağzından derlenen sözcükler; Türk dilinin el kitabı hükmünde olan Divanü Lügati 't-Türk merkezde olarak, Kutadgu Bilig, Tarama Sözlüğü ve bazı tarihî dil metinlerinden alınan örnekler ile karşılaştırılmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar sözcükler: "Divanü Lügati 't-Türk", Çan ağzı, "Derleme Sözlüğü", ağız araştırmaları, eskicil ögeler.

Some Archaic Words in Dialect of Çan

Abstract

Dialectology studies have an important place in terms of determining of words that have not exist in the written language, regeneration of ancient Turkish words that have been forgotten and articulating on the history of area and its ethnic structure where characteristics of dialect are compiled.

In this article, the words that exist in Divanü Lügati 't- Türk and also in Çan (Çanakkale) like their originals with collection of their derivatives are examined with

* Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Araştırma Görevlisi burcinozdemir0517@gmail.com

their meanings in *Derleme Sözlüğü*. This study aims to make some contributions to *Derleme Sözlüğü* and also to help explaining of documented words from historical texts and explaining of their transformation process. The documented words from dialect of Çan are being analyzed with a comparison to the examples taken from the *Divanü Lügati't-Türk* as the main text, *Kutadgu Bilig*, *Tarama Sözlüğü* and some historical language texts.

Key words: “*Divanü Lügati't-Türk*”, dialect of Çan, “*Derleme Sözlüğü*”, dialectology studies, archaic words.

Giriş

Bir dil, konuşulduğu coğrafya içerisinde bölgeden bölgeye farklılıklar gösterebilmektedir. Bazen bir ilçenin köyleri arasında dahi belli başlı dil ayrılıkları gözlemlenebilir. Bu durum; o dili konuşan çevrenin tarihî belleği, kültürel kodları, göçleri, kente olan yakınlığı ya da uzaklığı, uğraşları vb. konular ile ilgilidir. Bir dilin, bu denli farklılıklara sahip olması o dilin zenginliği ile doğru orantılıdır.

Ağız araştırmaları; ölçünlü dilde bulunmayan sözcüklerin tespiti, unutulmaya yüz tutmuş eski Türkçe sözcüklerin yeniden canlandırılması, ağız özelliklerinin derlendiği çevrenin tarihî ve etnik yapısı hakkında fikir yürütülebilmesi açısından büyük önem arz eder.

Türkiye’de derleme çalışmalarının en kapsamlısı ve dil alanında çalışma yapan araştırmacıların temel kaynağı *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*’dür. Derlenmiş binlerce sözcüğün varlığına karşın hâlâ tespit edilmeyi bekleyen sözcüklerin, deyimlerin ve atasözlerinin varlığı bir gerçektir.

Bu makalede; *Divanü Lügati't-Türk*’te madde başında geçen ve Çanakale ili Çan ilçesinde aynı biçimde ya da türevleriyle yaşamaya devam eden sözcükler ve söz grupları; *Derleme Sözlüğü*’ndeki durumları da göz önünde bulundurularak incelenmiştir. Ayrıca *Derleme Sözlüğü*’nde Çan ağzından yapılan derlemelerin azlığından dolayı bu çalışma ile *Derleme Sözlüğü*’ne bir katkı sağlamak amaçlanmıştır. Öte yandan bu çalışma, salt bir derleme çalışması değildir. Çan ağzından derlenen sözcüklerin; Türk dilinin el kitabı hükmünde olan *Divanü Lügati't-Türk* merkezde olarak, *Kutadgu Bilig* ve *Tarama Sözlüğü*’nden de alınan örnekler ile tarih içindeki seyri izlenmeye çalışılmıştır.

Çan İlçesi Hakkında

Çan’ın kuruluş tarihi tam olarak saptanamamakla birlikte bugünkü ilçe sınırları içinde bulunan bazı antik yerleşim merkezleri, ilçenin antik çağına ait

ipuçlarını vermektedir. Roma döneminde Çan yöresi, Sergis olarak adlandırılmaktadır. Çan yöresi XIV. yy. ortalarında, Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu dönemde Çan pazarı diye isimlendirilen yöre, Biga sancağına bağlıdır. (Türker 2010: 2)

İlçe merkezi ve köylerde yerli ahali Manav olarak adlandırılır ve çoğunluğu oluşturur. 93 Harbi olarak tabir edilen Osmanlı – Rus savaşı sonrasında ve Balkan Harbi esnasında özellikle Bulgaristan ve Yunanistan olmak üzere değişik kesimlerden bölgeye ve Çan ilçesine göç yaşandığından bir grup halk muhacir olarak adlandırılır. Ayrıca Pomak ve Kırçalı olarak adlandırılanlar da mevcuttur. Güneyde Kaz dağlarına yakın kesimdeki birkaç köyde yaşayanlar ise Yörük olarak tabir edilir. Ayrıca sayıları çok olmasa da yüz hane civarında roman grubu Çan yöresinde ikamet etmektedir. (Türker 2010: 9)

Çanakkale civarına yerleşen göçmenlerin göç ettikleri tarih aralıkları; Osmanlı- Rus savaşı, Balkan savaşları, Lozan antlaşması sonrasındaki mübadele, 1934'te çıkarılan İskân Kanunu sonrasındaki mübadele ve İkinci Dünya savaşı sonrası olmuştur. (Atabay: 92-93)

1877-1878 Osmanlı- Rus savaşı sonrası oluşan göçlerle Çan'da kurulan köyler; Ahlatlıburun, Asmalı, Bostandere, Bozguç, Danapınar, Derenti, Doğaca, Emeşe, Etili, Hacılar, Kazabat, Kocayayla, Küçükpaşa, Maltepe, Okçular, Söğütalan, Terzialan, Uzunalan, Yaykın'dır. (www.akintarih.com)

Çan ilçesi ve köylerindeki bu çoklu etnik yapının varlığı, Çan yöresinin ağız özelliklerini etkilemiş ve bir anlamda Çan ağızını oluşturmuştur.

İnceleme

açın- : *Açın-* eylemi, Çan yöresinde şu anlamda kullanılmaktadır: Çok izzet ve ikramda bulunmaktan dolayı borçlanmak, gideri gelirine denk düşmemek. “*Düğünden dolayı sağa sola çok açındık.*”

Eylem, TS'de ‘1. Gelişmek. 2. İçindeki yetenekler uyanarak amacına varmak, gelişmek, inkişaf etmek’ anlamlarıyla kullanılmaktadır (TS: 17). DerS'de ise eylem; ‘açılmak, görünmek: Eli görür açınır, beni görür kaçınır. (*Bor -Niğde; *Zara -Sivas; Bekilli *Çal -Denizli)’ anlamındadır (DerS: 60). Eylem, TarS'de de ‘açılmak, görünmek’ anlamındadır ve tarihî metinlerden iki örnek ile tanıklanmıştır (TarS: 11).

Açın- eylemi, DLT'de ise iki farklı anlam ile karşımıza çıkmaktadır. Birincisi ‘ihsanda bulunmak, ağırlamak’ anlamındadır ve şu örnekle açıklanmıştır: “*beg erin açındı: Bey askerlerine vb. ikram ve ihsanda bulundu. Er atın açındı: Adam yulaf ve yem vererek atına ihsanda bulundu.*” (DLT: 98) İkincisi ise ‘açmak, açılmak’ anlamındadır ve şu örnekle açıklanmıştır: “*er koyun açındı: Adam koynunu açar göründü. Hasta veya beşikteki çocuğun üstündeki örtü*

açıldığı zaman da aynıdır.” (DLT: 98) KB’de *açın-* eylemi; DLT’de verilen ‘ihsan etme’ anlamında toplamda on yedi yerde geçmesine rağmen, ‘açılmak, görünmek’ anlamında kullanımına rastlanılmamıştır (KB: 1093). Aşağıda, KB’de yer alan *açın-* eyleminin ‘ihsanda bulunmak’ anlamında kullanımına bir örnek verilmiştir: “*iligke tutulsun bu erdemlerim / açinsun mening kitsü emgeklerim*” (KB, b: 468) (*Hükümdara bu erdemlerimin faydası dokunsun; o bana ihsanda bulunsun, benim de üzüntülerim sona ersin*) (KB: 163)

Clauson, etimolojik sözlüğünde *aç-*, *açı-* eylemlerinin eşsesli olma ihtimalinden dolayı hangi eylemin daha önce var olduğuna karar vermenin zor olduğuna değinmiştir. *Açın-* madde başında *aç-* eylemine gönderme yaparak DLT’de *er atın açındı* cümlesinde yer alan *açın-* eylemini “the beg showed regard and granted favours to his army” biçiminde açıklamıştır. (Clauson 1972: 29) Dolayısıyla DLT’de bu örnekte yer alan *açın-* eyleminin, *açı-* (to feel pain) eyleminden değil *aç-* eyleminden türediği anlaşılmaktadır.

Açın- eylemi TS, DerS, TarS’de ortak olarak ‘açılmak, görülmek’ anlamındadır. DLT’de ise bu anlamın yanı sıra ikinci veya mecâzi anlamı olan ‘ihsanda bulunmak’ anlamı yer almaktadır. Çan yöresinde; <çok izzet ve ikramda bulunmaktan dolayı borçlanmak, gideri gelirine denk düşmemek> anlamında kullanılan *açın-* eylemi; DLT’den günümüze tarihsel seyri içinde biçim olarak bir değişim geçirmemiş olsa da Çan yöresinde anlam bakımından daralmaya uğradığı muhakkaktır.

ağusunu akıt- : Bu deyim, Çan yöresinde ‘bir kişinin içindeki kını, nefreti hal ve hareketler ile dışarıya kusması, bu yüzden başkalarına acı çektirmesi’ anlamında kullanılmaktadır. “*Çok öfkeli, belli ki buraya ağusunu akıtmaya gelmiş.*”

Ağrı sözcüğü, TS’de ‘zehir’ anlamıyla yer almaktadır (TS: 34). TS’de sözcüğün ‘*ağılamak, ağılandırma, ağılandırmak, ağılanma, ağılanmak, ağılaşma, ağılaşmak, ağıllı*’ biçimlerinde türevlerine rastlanılmaktadır. DerS’de Çan yöresindeki kullanıma yakın bir anlamda *ağı düğü etmek* deyimini yer almaktadır: “*Zehir, zıkkım: Şu yemeği ağı düğü ettiniz. (Çukurbağ, Mençek *Ermenek-Konya; *Bor -Niğde; Kıbrıs)* (DerS: 89) TarS’de ‘*ağı ağacı (zakkum ağacı), ağı kunduz (aksırdıcı bir ot), ağı kurdu (kuduz böceği)*’ biçimlerinde (DerS: 59); ‘*depeleyici ağı (öldürücü zehir)*’ biçiminde (DerS: 1090) yer almaktadır.

DLT’de *agu* madde başında yalnızca asıl anlamı verilmiştir: “*agu: Zehir.*” (DLT: 43) Ancak DLT’de *konukla-* madde başında verilen açıklamada yer alan dördünlükte *agu* sözcüğü; *agu sag-* eylemi içinde geçmektedir:

“yağı begdin udıkladı

Körüp süni adıkla.dı

Ölüm anı konukladı

Agız içre agu sagdı

(Bey gelirken düşman uyudu. Üzerlerine aniden askerlerin saldırdığını görünce şaşırıp ve bakakaldı. Ölüm onu konuk etti. Ölüncüye kadar onun ağzına zehiri süt gibi emdirdi.) (DLT: 485)

Yukarıda geçen dörtlükte ‘beklenmedik şekilde gelen ölümün, ölmek üzere olan kişiye çektirdiği acı’; *agız içre agu sag-* sözcükleriyle mecazlı bir biçimde anlatılmıştır. *Sag-* eylemi, yalnız başına düşünüldüğünde *akit-* eylemiyle anlam bakımından birbirine yakın durmaktadır. İki eylemde de bir akış söz konusudur. DLT’de *agu sag-* biçiminde bir deyim var olduğu düşünülürse, bu deyim yakın anlamdaki *agu(sunu) akit-* biçimi, Çan yöresinde yaşamaya devam etmektedir denilebilir.

buruduk: Sözcük, Çan yöresinde ‘sürekli somurtan, yüzü asık kişi’ anlamında kullanılmaktadır. “*Onun gelini de iyice buruduk bir şey çıktı.*”

Buruduk sözcüğü, TS>de ve DerS>de bulunmamaktadır. TarS’de ise sözcük ‘asık, ekşi surat, çatık kaş’ anlamında ve *burtuk* biçimindedir: “*El-hazir: Hamız ve ekşi ve burtuk çehreye itlak olunur.*” (TarS: 713) Ayrıca TarS’de *burtuk* sözcüğü ile aynı anlamda; <*burtarik* (ekşi ve asık çehre), *burtarmak* (yüzünü buruşturmak)’ sözcükleri de yer almaktadır (TarS: 711). DLT’de ise *burkıt-* madde başında verilen örnek, sözcüğün Çan yöresinde kullanılan anlamıyla uyuşmaktadır: “*Ol yüzün burkıtı: O, yüzünü buruşturdu.*” (DLT: 338) Yine DLT’de *burkı* sözcüğü, <asık surat> anlamında verilmiştir (DLT: 7). Clauson, *burkı* madde başında sözcüğü soru işareti ile göstererek sözcüğün sorunlu olduğuna dikkat çekmiştir. Clauson *burk-* eyleminden türeyen *burkı* sözcüğünün anlamını «wrinkled» (buruşuk) olarak vermiştir. *Burkı-* madde başında ise eylemi, *burk-*(Clauson eylemi soru işareti ile vermiştir.) eyleminin ettirgeni olarak göstermiş ve *burkı* sözcüğüne işaret etmiştir.(Clauson 1972: 360)

Nişanyan ise *burkı-* madde başında eylemi (*bur-* + *Ik-*) biçiminde göstermiştir. *Bur-* madde başında ise şöyle bir not düşmüştür: “*Kaşgari’de fiil ince sesli olarak gösterildiği halde buruş-* “*buruşmak*”, *burkur-* “*büzülmek*”, *burkı* “*buruşuk*” gibi türevleri kalın seslidir.” (nisanyansozluk.com)

Çan yöresinde kullanılan *buruduk* sözcüğü, *bur-* kökünden hareketle *bur->burut-* > *buruduk* biçiminde açıklanabilir.

çıkla- : *çıkla-* eylemi, Çan yöresinde ‘bohça gibi bağlayıp düğüm atmak’ anlamında kullanılmaktadır. “*Küçük altınları bir yere çıkarıver.*”

çıkla- eylemi, TS’de *çıkıla-* biçimindedir ve anlamı ‘çıkın yapmak’tır (TS: 471). DerS’de *çıkı* (*çıkın, bohça*) ve *çıkıla-* (*bohça yapmak*) sözcükleri birçok

yerden derlenmiştir (DerS: 1166-1167). Ancak *çıkla-* madde başında ‘toprağa atılan tohum çimlenmeğe başlamak’ anlamı yer almaktadır (DerS: 1169). DerS’de, sözcüğün Çan yöresinde kullanılan anlamı bulunmamaktadır.

Sözcük, DLT’de ise şöyle geçmektedir: “*ol tonug çugladı: O, elbise vb.ni topladı ve doldurup bohçaladı.*” (DLT: 472) Ayrıca DLT’de ‘*heybe, bohça*’ anlamında *çug* sözcüğü yer almaktadır (DLT: 400). Çan yöresinde *çıkla-* eyleminin yanı sıra *çıklı* sözcüğü de kullanılmaktadır. Bu iki sözcük, *çug* sözcüğünün türevleridir. Çan yöresinde ‘bağlı, düğümlü’ anlamında kullanılan *çıklı* sözcüğünün kökü; KB’de *çog* biçiminde ve ‘zincir, bağ’ anlamlarında yer almakta ve tek yerde geçmektedir (KB: 1138): “*İsizig ya çogda oruda kerek / yorık bolsa edgü aya sarıp yürek*” (KB, b: 5549) (*İyinin serbest dolaşabilmesi için kötünün zincirde veya zindanda olması gerekir, ey metin yürek.*) (KB: 927)

çiş çiş: Bu ikileme, Çan yöresinde çocukların tuvaletini yapması için tek-raren söylenir. “*Bizim oğlan bezden kurtulacak inşallah, iki çiş çiş demekle lazımlığa yaptı.*”

Çiş çiş ikilemesi, DerS’de bulunmamaktadır. DLT’de ise Çan’daki kullanımıyla aynı biçimde yer almaktadır: “*çiş çiş: Kadının çocuğa vb. çiş yaptırırken söylediği kelime.*” (DLT: 144)

Clauson, DLT’de ikileme biçiminde geçen sözcüğü yalnızca *çiş* madde başı olarak almıştır. “*Urination, defecation*” biçiminde anlamlandırılan sözcüğe tanık olarak yalnızca DLT’de yukarıda yer alan örnek verilmiştir. (Clauson 1972: 430-431)

dañına git- Çan yöresinde *dañına git-* eylemi, ‘hayret etmek, şaşakalmak’ anlamında kullanılmaktadır. “*Bu kadar karakterli bir adamın yetim hakkı yemesi dañına gitti doğrusu.*”

DerS’de *dañ* madde başında sözcük, ‘şaşma, şaşılacak şey’ anlamındadır (DerS: 1355). *dañla-* madde başında ise ‘şaşmak, ayıplamak, kınamak’ anlamlarında bulunmaktadır (DerS: 1362). TarS’de ise “*dañ, daña batmak, daña gelmek, dañak, daña kalmak, dañca, dañ dañsuh, dañ değil, dañ görmek*” (TarS:989-995) maddeleri; ‘hayretler içinde kalmak’ anlamı etrafında verilmiştir. Çan yöresinde kullanılan *dañına git-* biçimine ise bu anlamda kullanılmasına karşılık TarS’de ve DerS’de rastlanmamıştır. DLT’de ise eylem Çan’da kullanılan anlamda *tañ gör-* biçiminde yer almaktadır: “*tañ nen: Şaşırtıcı şey. Bundan tañ kördüm denir; ‘şaşırtıcı bir şey gördüm’ demektir.*” (DLT: 491)

TarS’de verilen tanıklarda yukarıda sayılan maddelerin tümü, iyelik eki almaksızın kullanılmıştır. Çan’da ise eylem, iyelik eki ve yönelme eki olarak kullanılmaktadır: ‘*dañ+ iyelik eki+ yönelme eki+ git-*’ KB’de, aşağıdaki örnek birinci tekil kişi iyelik eki ile *tangım* biçiminde verilmiştir. KB’de bu ör-

nekten başka üçüncü tekil kişi eki ile *tangı* (K, b: 6074) biçiminde verilen bir örnek daha vardır. “*bu ay toldı aydı tangım bu mening / kümüş kürsi ornung ne ol bu sening*” (KB, b: 786) (*Ay Toldı dedi ki: ben şuna şaşırđım; bu senin oturduğun güümüş taht ne oluyor.*) (KB: 217)

gay-, gaya gaya (gaydıra gaydıra) dik-: Çan yöresinde *gay-* eylemi ‘özensizce dikmek’ anlamındadır. “Örtünün kenarını gayıverdim.” *Gaya gaya dik-, gaydıra gaydıra dik-* eylemleri ise ‘özenle, dikkatle dikmek’ anlamlarında kullanılmaktadır. “*Elbisenin yırtılan kısmını gaya gaya diktim.*”

Eylem, DLT’de şöyle geçmektedir: “*ol tonug kadudı: O, dikişi ve dikiş yerini teyelledi.*” (DLT: 461)

Clauson, *kadu-* madde başında eylemin anlamını “to sew or stirch very firmly” (sıkıca dikmek) olarak vermiştir. Aynı anlam ile Kırgızca’da *kayı-* biçiminde yaşadığını belirtir. (Clauson 1972: 596)

DLT’de *kadu-*, Kırgızca’da *kayı-* biçiminde olan eylem, yörede *gay-* olarak kullanılmaktadır. Çan’daki kullanımda söz başında *k>g* dönüşümü ve söz ortasında *d>y* dönüşümünden bahsetmek mümkündür. Ayrıca sözcüğün Çan’daki anlamında küçük farklılıklar vardır. *Gay-* eylemi yalnız başına kullanıldığında ‘özensizce, alelade dikmek’ anlamında iken *gaya gaya dik-, gaydıra gaydıra dik-* biçimindeki kullanımlarında ‘özen göstererek, dikkatlice dikmek’ anlamındadır. *Gay-* eylemine, eylemden eylem yapma eki *-dlr* eklendiğinde oluşan *gaydır-, gaydırarak dik-* biçimleri görünüşte ettirgen bir yapıda olsa da burada pekiştirme anlamı katmaktadır.

Gay- eyleminin, DerS’de ‘1.yığmak, doldurmak, 2. Sözünden dönmek, 3. Bir yerden kaymak’ anlamları bulunmaktadır. (DerS: 1948) *Gaydır-* madde başında ise ‘1.Sürüklemek, 2.Bir şeyin arkasını izlemek, 3.Yalan söylemek’ anlamları yer almaktadır. (DerS: 1944) *Gaydır-* madde başında yer alan ikinci anlam, Çan’daki kullanıma yakın görünmektedir. Zira *gaydır-* sözcüğü, elde dikiş dikme tekniklerinden biri olan ‘arkasından alarak dikiş dikmek’ için de kullanılır.

hün kak-, kin kak-: Çan yöresinde *hün kak-* ve *kin kak-* eylemleri, ‘kinlenmek, öfkelenmek’ anlamında kullanılmaktadır. “*Bana hün kaktığı hareketlerinden belliydi.*”

DerS’de *kakı-* madde başında sözcük, ‘öfkelenmek, darılmak, kızmak’ anlamlarındadır (DerS: 2603). DerS’de *kağış kak-* [*kahış kak-, kahış kak-, kakı kak-*] madde başında ise ‘kusurunu yüzüne vurmak’ anlamı bulunmaktadır (DerS: 2595). Çan’da kullanıldığı biçimiyle *hün kak-, kin kak-* eylemlerine DerS’de rastlanılmamaktadır.

DLT’de *kakı-* biçiminde olan sözcük şu şekilde geçmektedir: “*ol andın kakıdı: O, ona kızdı ve yaptığı şeyden bıktı.*” (DLT: 463) Clauson, sözlüğünde *kakı-* madde başında Türkmence’de *kak-* biçiminde bir kullanımdan bahseder. (Clauson 1972: 609)

DLT’deki anlamı korunarak günümüze kadar gelmiş olan sözcüğün biçimsel olarak Çan’daki kullanımları, üzerinde durulmaya değer bir noktadır. DLT’de *kakı-* eyleminden türetilen bir ad yer almaktadır: “*kakıg: Öfke, kızma; men anıg kakıgında bu iş kıldım: Ben ona rağmen bu işi yaptım.*” (DLT: 161)

TarS’de ise DLT’deki *kakıg* sözcüğü, ‘hiddet, öfke, sitem, serzeniş’ anlamlarında *kakınç* sözcüğü ile karşılanmaktadır: “*Gördü ki Ebu Müslim beyleri kakınç ile üstüne yürüdü.*” (TarS: 2171),

“*Benim başıma kakınç kakarlar.*” (TarS: 2171)

Görüldüğü üzere TarS’de *kakınç kak-* biçiminde bir kullanım mevcuttur. DLT’deki *kakıg* ve TarS’deki *kakınç kak-* sözcükleri tarihsel süreç içerisinde Çan’daki *hün kak-*, *kin kak-* biçimlerine dönüşmesi ihtimal dahilindedir.

laf tapala-: Çan yöresinde sözcük, ‘laf dokundurmak, iğneleyici sözler sarf etmek, başa kakmak’ anlamında kullanılmaktadır. “*Onun dediğini yapmadık diye bize laf tapalayıp duruyor.*”

laf tapala- eylemi, DerS’de madde başı olarak bulunmamaktadır. DerS’de *tapalı laf* madde başı ‘başkasını iğneleyecek biçimde söylenen söz’ anlamında Çan’daki kullanım ile örtüşmektedir ve yalnızca Eskişehir’in Sivrihisar ilçesinin Ayvalı köyünden derlenmiştir (DerS: 3825). *Tapala-* madde başı olarak verilen sözcük ise ‘paylamak’ anlamında yalnızca Samsun ili Papasköy’den derlenmiştir (DerS: 3825). DerS’de *tapala-* sözcüğü ‘başa kakmak’ anlamında ise Kırklareli’nin Lüleburgaz ilçesinin Ceylan köyünden derlenmiştir (DerS: 3825). TarS’de *tapala-* maddesinde ‘hor görmek, kötülemek, çekiştirmek’ anlamında aşağıda verilen örnek ise tek tanıktır: “*Her kim bir ölmüş kişiyi tapalasa yüz bin dahi yüz yirmi dört bin peygamberi tapalamış gibi ola.*» (TarS: 3740) TarS’de *tapa* maddesinde ‘çekiştirilen, başa kakılan nefret edilen’ anlamı ile verilen sözcük ise iki örnek ile tanıklanmıştır. (TarS: 3740)

DLT’de ise sözcük *tapala-* biçimindedir ve ‘kabahatini yüzüne vurmak, ayıplamak ve başına gelenlere sevinmek’ anlamlarındadır (DLT: 854): “*ol anı tapaladı: O, onun kabahatini yüzüne vurdu ve başına gelenlere sevindi.*” (DLT: 479) Ayrıca *tapala-* sözcüğü, DLT’de yer alan bir dörtlükte de aynı anlamda kullanılmıştır (DLT: 481). Eylem, Çan yöresinde biçimsel ve anlamsal olarak bir değişikliğe uğramamasına rağmen *tapala-* biçiminde yalnız başına kullanılmamaktadır.

soruduk: Çan yöresinde sözcük, ‹somurtan, asık yüzlü kişi›ler için kullanılmaktadır. “*Soruduk yüzünü göre göre içim karardı.*” Sözcüğün ayrıca ‹ kurum ve kibir ile kendine ciddiyet veren, kendini beğenen kişi› anlamı da vardır. «Bizim soruduk gelinler, işe güce yanaşmazlar.»

DLT’de *sorıt-* biçiminde yer alan sözcük, ‘yüzü asmak’ anlamında verilmiştir (DLT: 828): “*er yüzün sorıttı: Adam yüzünü astı.*” (DLT: 328) *Sorıt-* eyleminden, eylemden ad yapma eki –*Ik* ile *sorıdık* sözcüğü türetilmiş, ilerleyici benzeşme ile sözcüğün ikinci ve üçüncü hecelerindeki ünlüler yuvarlaklaşmış, Çan’da kullanılan *soruduk* biçimini almıştır. TarS’de sözcük, *sorudak* biçiminde ve ‘somurtkan, kibirli’ anlamındadır ve iki örnekle tanımlanmıştır. Örneklerden biri aşağıda verilmiştir:

“*Sumud [Ar.]: Tekebbüründen naşi başın kaldırmaktır ki Türkiide sorutmak ve bu vech üzre duran kimesneye sorudak tabir olunur.*” (TarS: 3518)

DerS’de, sözcüğü TarS’deki *sorudak* biçimi ‘1.Az konuşan, 2.Konuşmadan ayakta duran kimse, 3. Sessiz, düşkün kimse, 4. Kendini beğenmiş, 5. Asık suratlı, 6. Çağrısız gelen’ anlamlarında bulunmaktadır. (DerS: 3668) Çan yöresinde kullanılan ‘kendini beğenmiş’ anlamı, DerS’de yalnızca Denizli’den derlenmiştir. Ayrıca sözcüğün *soruduk* biçimine DerS’de rastlanılmamaktadır.

sürüntü: Sözcük, Çan yöresinde şu anlamlarda kullanılmaktadır: 1. İstenmeyerek her yerden kovulmuş kişi. “*Akşamdan sabaha kadar sürüntü gibi gezmiş.*”, 2. Sataşan, kavga için tahrik eden kişi. “*Abisi sabırlı da küçük biraz sürüntü anlaşılan.*” 3. Perişan ve yoksul duruma düşmüş kişi. “*Yaşarken malını mülkünü çocuklarına paylaştırmış, kendi de sürüntü olmuş şimdi.*” Çan’da *sürüntü* sözcüğünün türevi olarak *sürüntülük et-* biçimi, ‘başkasının zayıf noktasından yararlanarak tartışma çıkarmaya uğraşmak, hoşla gitmeyecek davranışlarda bulunmak’ anlamında kullanılmaktadır. “*Senin için didinen ailene bu kadar sürüntülük etmen doğru mu?*”

Sürüntü sözcüğü, DerS’de şu anlamlarda verilmiştir: 1. Kullanılarak küçülmüş sabun, 2. Yokluk ve sıkıntı nedeniyle ezilen kimse, 3. Sürünen bir şeyin yerde bıraktığı iz, 4. Durmadan yer değiştiren, çok gezen, serseri, 5. Zayıf, cılız, kuru (DerS: 3726). DerS’de verilen anlamlardan ikincisi, yalnızca Edirne Bulgaristan göçmenlerinden; dördüncüsü ise Bolu, Artvin ve Kars’tan derlenmiştir.

DLT’de ise *sürüntü* sözcüğü şu anlamdadır: “*süründi er: Her yerden kovulmuş kişi.*” (DLT: 195) DLT’deki *süründi* biçimi, KB’de yalnızca bir beyitte geçmektedir: “*yirindi ajunug süründike kod / bayat birge anda tü nimet yigin*” (KB, b.5327: 894) (*Bu hakir dünyayı sür, at; Tanrı orada sana her türlü nimet ihsan eder.*) (KB: 895)

KB’de dizinde *süründi* sözcüğü ‹sürünen› anlamı ile verilmesine rağmen (KB: 1234), beyit açıklamasında ‹sür, at› eylemleri kullanılmıştır. Sözcüğün Çan’daki ve DLT’deki ‹her yerden kovulmuş kişi› anlamı göz önünde bulundurulduğunda; KB’deki 5327. beytin ilk dizesi tümce yapısı da izlenerek TT’ye şöyle aktarılabilir: *yirindi ajunug süründike kod / yerilmiş dünyayı sürünmüşe bırak*. Dizenin açıklaması da; ‘Bu yerilmiş, kıymet verilmemiş dünyayı; yine kıymet verilmeyen, istenmeyen kişilere bırak. Çünkü bu dünya, o istenilmeyen sürüntü kişilere layıktır’ biçiminde değiştirildiğinde *sürüntü* sözcüğüne verilen anlam daha da yerinde olacaktır.

Clauson, *süründi* maddebaşında sözcüğün *sürün-* eyleminden türediğini gösterir. Madde açıklamasında DLT’deki *süründi er* örneğini “a man who is driven out of any place” biçiminde; KB’deki *yerindi ajunug süründike kod* örneğini ise “leave this hateful world to the outcast” biçiminde açıklar. Clauson *süründi* sözcüğüne üçüncü örneği de İbn Muhanna lügatinden soru işareti ile vermiştir: *Muh(?) tuflu’l-şay’ the dregs of anything” süründe*. (Clauson 1972: 854). Clauson *sür-* madde başında ise Kıpçakça *sür-* eylemini “to banish” (kovmak) olarak verir. (Clauson 1972: 844)

Nişanyan, *sür-* maddesinde “kovmak” anlamında Orhun Yazıtları’ndan (735) şu örneği verir: *kandan kelipen süre iltidi/ Nereden gelip sizi sürüp kovdu*. (nisanyansozluk.com)

Codex Cumanicus’ta, *sür-* eylemi şöyle yer almaktadır: “*tüşman yek sen sürgül : Düşman şeytan(dır), sen sür (defet)!146,2.*” (çev. Aytaç 1992: 173)

TarS’deki örnekte sözcük, *sürünmüş* ve *sürükmüş* biçiminde ve ‘kovulmuş, sürülmüş, recmedilmiş, menfur, perişan, zelif’ anlamlarındadır. Ayrıca sözcükte *-IntI* eki, görevini *-mİş* ekine bırakmıştır. TarS’deki örnek, *sürüntü* sözcüğünün tek tanığıdır: “*Pes Ebu Amir eyitti: Tanrı yalancığı sürünmüş ve yalnız kılıp öldürsün. Pes Ebu Amir Şam’dan yana çıktı ve münafıklara kişi veribidi kim kuvvet ve silah yaraklan ve benim için. Becit ben varayın Kayser’den çeri alıp size geleyin kim varavuz Muhammed’i ve anın sahabelelerini Medine’den çıkaravuz... Pes Şam’a varıcak öldü sürünmüşlük ve yalnızlık ile.*” (TS: 3636)

Sürüntü sözcüğü, DLT’deki anlamıyla biçimsel olarak bir değişikliğe uğramadan Çan yöresinde yaşamaya devam etmektedir. DerS’de sözcüğün birkaç yerden derlenmiş olması, yaygın olarak kullanılmadığının bir göstergesi olabilir. Ayrıca KB’de sözcüğe verilen anlamın DLT’deki anlam ile uygun düşmemesi ve sözcüğün TarS’de iki örnekle bulunması, *sürüntü* sözcüğünün önemini arttırmakta ve sözcüğe dikkati çekmektedir.

ulum ulum ulut-: Çan yöresinde *ulum ulum ulut-* eylemi, ‘dövmek, dayaktan dolayı çok ağlatmak’ anlamında kullanılmaktadır. “Çocuk yemeği dö-künce Allah yarattı demedi, ulum ulum uluttu.”

DLT’de; “*ol anı urup uluttı: O, ona vurup kurt gibi uluttu.*” (DLT: 103) tümcesinde *ulit-* eyleminin *urup* tümleci ile birlikte kullanılması dikkat çekicidir. ‘Kurt gibi ulutmak’tan kasıt, dövme eyleminin şiddetinden can acısıyla feryat ettirmek olmalıdır. Çan’da *ulum ulum ulutmak* biçiminde olan eylem, ‘dövmek ve bundan dolayı çok ağlatmak, feryat ettirmek’ anlamındadır. Çan’da DLT’den farklı olarak *ulit-* eyleminden önce *ulum ulum* ikilemesi kullanılmaktadır. TarS’de bu sözcüğe rastlanılmamıştır. KB’de ise *ulit-* eylemi, ‘feryat ettirmek’ anlamındadır: “*özüng bugragursa bedütse boyun / sini otka tartar ulitur ünün*” (KB, b: 6369) (*Vücutun deve aygırına döner ve enseni kalınlaştırırsa, seni ateşe sürükler, acı acı feryat ettirir.*) (KB: 1051)

DerS’de *ulam ulam ol-* madde başında *ulum ulum ulu-* eylemi yer almaktadır. Bu eylem, ‘sürekli istemek, çok yalvarmak’ anlamındadır. (DerS: 4786) Ancak Çan’daki ‘dövmek, ağlatmak’ anlamıyla *ulum ulum ulut-* eylemi, DerS’de bulunmamaktadır.

ürk-: Çan yöresinde *ürk-* eylemi; ‘yığılmak, çökmek’ anlamlarında kullanılmaktadır. Bu kullanımda ‘yorgan yığının ürkmesi, toprağın ürkmesi, makara şeklinde sarılmış ipliğin ürkmesi’ söz konusudur. “*Yeni yapılan yolun üstüne toprak ürkmiş.*”

DLT’de ‘yığılmak’ anlamında *üglüş-*, *üg-* eylemleri bulunmaktadır: “*bir nen bir üze üglüşti: Bir şey bir şeyin üzerine yığıldı.* (DLT: 112)” *yığılmış olan her şey için ügmek denir.*” (DLT: 51) “*ügme toprak: yığılmış toprak, yığılmış her şey.*” (DLT: 65) KB’de *üg-* eylemi, ‘yığmak’ anlamında aşağıdaki beyitte kullanılmıştır: *negü tir eşitgil kingeşçi öge / kingeşte töker begke yünçü üge* (KB, b: 2935) (*Dinle, istişarede beyin önüne yığınla inci döken has-müşavir ne der.*) (KB: 541)

DerS’te sözcüğün farklı söyleyiş biçimleri bulunmaktadır. DerS’de ‘yıkılmak, çökmek’ anlamında *ürk-* sözcüğü (DerS: 4071), *üküş-* (DerS: 4064); ‘yığmak’ anlamında *üğ-* sözcükleri yer almaktadır (DerS: 4061).

Clauson, madde başında *ük-* biçiminde aldığı eyleme “to heap up, accumulate” (yığmak, biriktirmek) anlamlarını vermiştir. (Clauson 1972: 100) *Ükme* madde başında ise “heaped up” (yığılmış) anlamı vardır. Clauson, eylemin Kazakça’da *üyme cüyme bol-* biçiminde yaşadığını ifade etmektedir. (Clauson 1972: 108)

Çan yöresinde *ürk-* biçiminde kullanılan sözcüğün, ilk biçimlerine göre söyleyişte *r* sesi türetilerek oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim DerS’de

ve Clauson'un etimolojik sözlüğünde de sözcüğün farklı söyleyiş biçimlerine rastlanılmaktadır.

vahsın-: Çan yöresinde *vahsın-* sözcüğü, “pişmanlık dile getiren hareketlerde bulunmak” anlamında kullanılmaktadır. “*Kardeşinden helallik alamadığına bir ömür vahsındı durdu.*”

DLT’de ‘pişman olmak, sonradan üzölmek’ (DLT: 780) anlamında *oxsın-* sözcüğü bulunmaktadır: “*ol kılmış ışına oxsındı: O, yaptığına pişman oldu.*” (DLT: 115)

Clauson, *oxsın-* madde başında eylemi *ox* sözcüğünden türemiş dönüşlü bir eylem olduğunu söylemektedir. *Ox* sözcüğünü de «kaydedilmemiş bir ünlem» (an unrecorded exclamation) olarak belirtmektedir. Clauson, DLT’den yukarıda verilen örneği «yaptığına pişman oldu» (he regretted what he had done) biçiminde açıklamıştır. (Clauson 1972: 95)

Drevnetyurkskiy Slovar’da *oxsın-* madde başında sözcüğün anlamı “pişman olmak” olarak verilmiş ve yine DLT’deki örneğe işaret edilmiştir. (Ndel-yayev vd. 1969: 374)

DLT’deki biçimiyle *ohsın-* eyleminin; Arapça bir ünlem olan *vah* sözcüğünün etkisiyle Çan yöresinde *vahsın-* biçiminde kullanılması muhtemeldir. *Vahsın-* eylemi DerS’de ‘pişman olarak üzölmek’ anlamında; Çorum (DerS: 4803), Mezifon ve köyleri*Amasya, Ulubey* Ordu (DerS: 4091)’dan derlenmiştir. DerS’de üç ilden derlenen *vahsın-* eylemine TarS’de ise rastlanılmamaktadır.

yalım gibi yapış-: Çan yöresinde *yalım gibi yapış-*, ‘sıcaklıktan veya terden elbisenin vücuda tutkal gibi yapışması’ anlamında kullanılmaktadır. “*Az önce giydiğim penye terden sırtıma yalım gibi yapıştı.*” *yalım gibi yapış-* söz öbeğindeki *yalım* sözcüğü, tek başına ‘tutkal’ anlamı ile Çan’da bilinmemektedir. *Yalım* sözcüğü yalnızca bu terkip içinde kullanıldığı için *yalım gibi yapış- söz öbeğini* deyim olarak nitelendirmek mümkündür.

DLT’de ‘tutkal’ anlamında *yelim* sözcüğü yer almaktadır: “*yelim yükke yapuşdı: Tutkal tüye yapıştı.*» (DLT: 379) *Yalım gibi yapış-* deyimini, DK’de yer almaktadır: “*Yel gibi gitti, yelim gibi yapıştı.*” (DK: 728) DK’de verilen örnekte, deyimın geçtiğı hikayenin kahramanı *Kazılık Koca*, kâfire rüzgâr gibi ulaşip tutkal gibi yapışmıştır. Yani kâfirin kaçamayacağı biçimde onu kuşatmıştır.

DLT’de ve diğer tarihî metinlerde *yelim* olarak geçen sözcüğün Çan’da *yalım* biçiminde kalın soydan söylenmesi, *yapış-* sözcüğündeki kalın seslerden dolayı gerileyici benzeşme ile açıklanabilir.

yasıl-: Çan yöresinde *yasıl-* eylemi, ‘1.Sakinleşmek, sinirini yenmek. “*Tartışma anında bir tarafın mutlaka yasılması lazım yoksa iş büyür gider.*”’, 2. Sıkıntılı bir durumun müdahale edilmeden kendiliğinden çözülmesi. “*Miras kavgası çok büyümeden yasıldı, gitti.*” Çan’da ‘sakinleştirmek, yatıştırmak’ anlamında *yas-* eylemi de kullanılmaktadır. “*Gergin ortamı yasmak için bir hayli uğraştı.*”

DLT’de *yasıl-* eylemi şöyle geçmektedir: “*iş yasıldı: İş terk edildi ve onun sebepleri de dağıtıldı.*” (DLT: 382) Çan’da kullanılan ikinci anlam, DLT’de yer alan örnekteki anlam ile paralellik göstermektedir.

Yasıl- sözcüğü, DerS’de şu anlamlarda verilmiştir: 1. Eğilmek, 2. Boyun eğmek. (DerS: 4194) ‘Eğilmek’ anlamı yalnızca Aydın’ın Bozdoğan ilçesinden; ‘boyun eğmek’ anlamı ise yalnızca Afyon’un Emirdağ ilçesinin Bayat köyünden derlenmiştir. DerS’de sözcüklerin bir yerden derlenmiş olması, sözcüklerin yaygın olarak kullanılmadığını işaret eder. Ayrıca DerS’de, sözcüğün Çan’da kullanılan ‘meselenin kendiliğinden çözülmesi’ anlamı bulunmamaktadır.

yer: Çan yöresinde yer sözcüğü, ‘kumaşın veya halının yapıldığı malzemenin cinsi’ anlamındadır. “*Elbiselik kumaşın yeri kaliteliymiş.*” Ayrıca yer sözcüğünün bir türevi olan *yerli* sözcüğü de ‘kumaşın veya halının içinde bulunan baskın renk’ için kullanılmaktadır. “*Kırmızı yerli halı diğerine göre daha güzel.*”

DLT’de; “*yir: İpekli kumaşın veya arışın bir yüzünün adı. Onda hangi renk daha fazla ise diğer renk ona tabi olur. Yaşıl yirliğ barçın: Yeşilin baskın olduğu ipekli kumaş. O (yeşil) esastır, diğerleri dallardır.*” (DLT: 405) açıklamasında *yir* ve *yirliğ* sözcükleri geçmektedir. *Yir* sözcüğü, DLT’de ‘kumaşın bir yüzü’ anlamındayken Çan’da ‘kumaşın ya da halının yapıldığı malzemenin cinsi’ anlamındadır. Ancak DLT’deki *yirliğ* sözcüğü, Çan’da da aynı anlamda kullanılmaktadır. *Yir* sözcüğü bu anlamıyla TarS’de madde başı olarak bulunmamaktadır. Buna rağmen sözcüğün DLT’deki *yirliğ* biçimindeki kullanımı, TarS’de *yerlü* biçimindedir. *Yerlü* sözcüğü TarS’de ‘esas renk’ anlamında verilmiştir ve tek örnekle tanıklanmıştır: “*Hud-reng [Fa.]: Yerlü renk.*” (TarS: 4546)

Clauson, *yer* madde başında sözcüğün yaygın olarak bilinen anlamlarını verdikten sonra yalnızca DLT’de yukarıda verilen örneklerdeki anlamın diğerlerinden farklı olduğuna işaret eder. (Clauson 1972: 954)

Eren’in, Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü’nde *yer* madde başında sözcüğün sekiz farklı anlamı arasında DLT’deki anlamına rastlanılmamaktadır. (Eren 1999: 453)

Drevnetyurkskiy Slovar'da *JER* madde başında dördüncü anlam olarak” yüzey, üst” anlamları verilmiş ve DLT'deki örneğe gönderme yapılmıştır. (Ndelyayev vd. 1969: 257) Sözlükte *JERLİG* madde başında ise aynı anlam ile DLT'deki “*yaşıl yerlig barçın*” örneği verilmiştir. (Ndelyayev vd, 1969: 258)

Yer sözcüğünün, TS'te on altı farklı anlamının bulunmasına karşın DLT'deki anlamının yer almaması bir eksikliklerdir (TS: 2433). DerS'de ise *yer* sözcüğü, <1. Yatak, 2. Tarla> anlamlarındadır. *Yerli* sözcüğünün ise DerS'de <1. Tümü, hepsi, 2. Tümünden, büsbütün, 3. Hiç> anlamlarına rastlanılmaktadır ve sözcük yalnızca Burdur'un Bucak ilçesinin Demirli köyünden derlenmiştir. (DerS: 4255) *Yerli* sözcüğünün; DerS'deki 'tümünden, büsbütün' anlamı ile TarS'deki 'esas, ana' anlamı arasında uzak da olsa bir anlam bağlantısı kurulabilir. Ancak zorlama ile kurulabilecek bu anlam bağlantısı sonucunda, DLT'de yer alan *yirli* sözcüğünün DerS'deki uzantısı bir anlamda tespit edilebilmektedir. Ancak *yer* ve *yerli* sözcükleri, DLT'de verildiği anlam ile Çan ağzında yaşamaya devam etmektedir.

yuvalık yap-: Çan yöresinde *yuvalık yap-*, 'serseri gibi davranmak, hoş gitmeyecek davranışlar sergilemek' anlamında kullanılmaktadır. “*Böyle yuvalık yaparak iyice gözden düşüyorsun, haberin olsun.*”

DLT'de Çan'daki anlama yakın olarak *yuwgat-*, *yuwgalan-* eylemleri bulunmaktadır: *oglan yuwgattı: Çocuk yaramazlaşıp söz dinlemez oldu.* (DLT: 343), *ogul yuwgalandı: Çocuk yaramazlaştı.* (DLT: 434) DLT'deki örneklerde 'çocuğun yaramazlaşması, söz dinlemez olması' anlamı vardır. Çan'da ise *yuvalık yap-* sözcüğü daha çok <ergenlik çağına gelmiş erkek çocuklarının aile tarafından tasvip edilmeyecek davranışlarda bulunması ya da işsiz güçsüz gençlerin toplumca dışlanacak hareketler yapması> anlamındadır. Sözcüğün Çan'daki kullanımı, DLT'ye göre daha etraflıcadır. Burada *yuvgat-*, *yuwgalan-* eylemlerinin anlam genişlemesi ile Çan'da *yuvalık yap-* biçiminde kullanıldığı söylenebilir. DerS'de ise *yuvalık yap-* sözcüğü madde başı olarak bulunmamaktadır. Ancak <işsiz, boş gezen, aylak > anlamında *yuvanta*; 'işsizlik, başıboşluk' anlamında ise *yuvantalık* sözcüğü DerS'de madde başı olarak bulunmaktadır ve bu sözcükler yalnızca İçel'in Tarsus ilçesinden derlenmiştir (DerS: 4326). *Yuvantalık* sözcüğünün tek yerden derlenmiş olması ve Çan'daki *yuvalık* sözcüğü ile biçimsel benzerliği dikkat çekicidir. İki sözcüğün de Çan'da ve Tarsus'ta aynı anlamda kullanılması, sözcüğün iki farklı biçiminin bulunduğunu haber vermektedir.

Öte yandan TarS'de madde başı olarak yer alan *yava* sözcüğü, '1. yazi, yitik, kaybolmuş, 2. başıboş gezen, sahipsiz' anlamları ile yer almaktadır. “... *Cihanda yava olup gezmekten ve yavalık etmeğin yimekten kurtulup dinle-*

ne.” (TS: 4399) Konumuz ile ilgili olan ikinci anlam için TarS’de beş tanık gösterilmiştir. Örnekte kullanılan *yava ol-* ve *yavalık* sözcükleri, Çan’daki kullanımla aynı anlamdadır.

Sonuç

Divanü Lügati’t-Türk merkeze alınarak yapılan bu çalışmada, Çan ağzından derlenen on sekiz söz ve söz öbeğine dair incelemelerde bulunulmuştur.

Derlenen söz ve söz öbeklerinden altı tanesi (*ağusunu akıt-*, *danına git-*, *hün kak-*, *laf tapala-*, *ulum ulum ulut-*, *yalım gibi yapış-*) Çan’da deyim olarak kullanılmaktadır.

Çan’dan derlenen ‘*ağusunu akıt-*, *buruduk*, *çiş çiş*, *danına git-*, *ulum ulum ulut-*, *yalım gibi yapış-*, *yuvalık yap-*’ söz ve söz öbekleri DerS’te madde başı olarak bulunmamaktadır.

‘*açın-*, *çıkla-*, *gay-*, *sürüntü*, *yasıl-*, *yer*’ sözcüklerinin ise DerS’de bulunmakta ancak Çan’da kullanılan anlamları yer almamaktadır.

Çalışmada dikkat çekici nokta ise ‘*çıkla-*, *gay-*, *çiş çiş*, *sürüntü*, *yasıl-*, *yer*’ sözcüklerinin biçimsel olarak önemli bir değişikliğe uğramadan DLT’nin yazıldığı dönemden günümüze kadar anlamlarını koruması ve Çan ağzında yaşamaya devam etmesidir.

Çan ağzından derlenen bu sözcüklerin DLT ve TarS’den tanıklanmaya çalışılmasının sonucunda; ‘*çıkla-*, *çiş çiş*, *danına git-*, *gay-*, *vahsın-*, *ulum ulum ulut-*, *yasıl-*, *yer*’ sözcüklerinin TarS’de bulunmadığı görülmüştür. Ayrıca TarS’de ‘*açın-*, *buruduk*, *soruduk*’ sözcükleri iki örnekle; ‘*tapala-*, *sürüntü*, *yerlü*’ sözcükleri ise yalnızca tek örnekle tanıklanmıştır. Tarihî metinlerden bu gibi tek ya da iki örnekle tanıklanmış, anlamlandırılmamış veya yanlış anlamlandırılmış ya da üzerinde birçok tartışmaya maruz kalmış olan problemli sözcüklere metin merkezli derleme çalışmaları ile ışık tutulmalı ve problemli sözcükler yeniden yorumlanmalıdır.

Kısaltmalar

- b : Beyit
 DerS : *Derleme Sözlüğü*
 DK : *Dede Korkut*
 DLT : *Divanü Lügati’t-Türk*
 KB : *Kutadgu Bilig*
 TarS : *Tarama Sözlüğü*
 TS : *Türkçe Sözlük*

Kaynakça

- CLAUSON, G. (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Clarendon Press, Oxford.
- EREN, Hasan (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- GRÖNBECH, K. (1992), *Kuman Lehçesi Sözlüğü*, çev. Kemal Aytaç, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara.
- Kaşgarlı Mahmut (2014), *Divanü Lügati't-Türk*, haz. Ahmet B. Ercilasun- Ziyat Akkoyunlu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2005), *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar, Dizin, Metin*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Tarama Sözlüğü* 1-8 Ciltler (1996), Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- Türkçe Sözlük* 1-2 Cilt (1998), Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- TÜRKER, Engin (2010), *Çan Yöresi Halk Bilimi Ürünleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Çanakkale.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1-6 Ciltler* (2009), Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- V. M. Nadelyayev - D. M. NASİLOV - E. R. TENİŞEV - A. M. ŞÇERBAK (1969), *Drevnyurkskiy slovar*, Leningrad.
- Yusuf Has Hacib (2008), *Kutadgu Bilig*, Haz. Reşit Rahmeti Arat, Kabcacı yayınevi, İstanbul.

Elektronik Kaynaklar

- ATABAY, Mithat. *1877-1950 Yılları Arasında Çanakkale'ye Göçler*, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ, 2005. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/canakkalearastirmalari/article/view/5000086964>. Erişim Tarihi: 25 Eylül 2015 doi:<http://dx.doi.org/10.17518/caty.71902>.
- NİŞANYAN, Sevan, *Çağdaş Türkçe'nin Etimolojisi*, nisanyansozluk.com. Erişim Tarihi: 25 Eylül 2015.
- www.akintarih.com. Erişim Tarihi: 25 Eylül 2015.

Kaynak Kişiler

- Fevziye Oran, 56, Ev Hanımı, İlkokul, Çan
- Gülşen Kılıç, 52, Emekli, ilkokul, Çan
- Hanife Elmas, 67, Ev Hanımı, İlkokul, Çan
- Müzeyyen Kılıç, 70, Emekli, İlkokul, Çanakkale
- Zeliha Kalender, 72, Ev Hanımı, İlkokul, Çan